

חדושי הריטב"א תענית יח, ב

סדר תעניות האלו

סדר תעניות האלו האמור ברביעה ראשונה אבל צמחים ששינו מתריעין עליהן מיד.

דעת הראב"ד ז"ל שכל מקום ששינו מתריעים סתם היינו התרעה בשופר בלא תענית, ולפי דעתו אין בשינוי הצמחים לקותא גדולה שיבא ממנה מכת רעב אלא שהתבואה נפסדת קצת עד כעין מכת בצורת ודי שיתריעו עליה בשופר, ויש סעד לדבריו ממה שאמרו שאם פסקו בין גשם לגשם ארבעים יום שמתריעים עליהם מיד, ואילו היתה ההתרעה בתענית היאך אפשר שיחמירו בזה שאינה אלא מכת בצורת יותר משלא ירדו הגשמים כל עיקר שהיא מכת רעב של מהומה, דאילו מכת בצורת קלה ממכת רעב שהרי מקצתן רעבים ומקצתן שבעים ומצינו מחמירין יותר על הפסד קצת התבואה יותר ממה שאנו מחמירין על הפסד כולם, וכן כשירדו לצמחים ולא לאילן או לאילן ולא לצמחים ששינו מתריעין עליהן מיד, ואם ההתרעה היא התרעה בתענית היאך נחמיר בזה שירדו למקצתן מהיכא שלא ירדו כל עיקר, אלא ודאי מתני' להקל שאין לנו סדר תעניות אלא על שלא ירדו גשמים כלל ברביעה ראשונה, אבל באלו שבמשנתנו מתריעין בשופר בלבד, וכן בכל מקום שלא שינו בו אלא מתריעים התרעה בלא תענית היא.

ואין שיטה זו נכונה כלל מכמה טעמים,

חדא שאם בא התנא להקל על אלו דסגי להו בהתרעה לא היה לו לתפוס לשון זה, אלא כך היה לו לומר אבל צמחים ששינו מתריעים עליהם בלבד,

ועוד שלא מצינו התרעה אלא על סדר ברכות שהן בתעניות ואם בא התנא לחדש התרעה אחרת היה לו לפרש,

ועוד דבפירקין דלעיל (י"ב ב') קתני התרעה לחומרא ולבסוף בקשת רחמים, ואמר שאינם אלא באחרונות ולא בתעניות הראשונות ואמצעיות, שאינה אלא בשעה שהצרה דוחקת, ועכשיו בא לדונה בקולא שתהא בדברים אלו הקלים שאינם ראויין לתענית,

ועוד שהרי על מה שאמרו במשנתנו שמתריעין אמרו בברייתא (י"ט ב') התרעה שלהם שני וחמישי [ואין שני וחמישי] אלא לתענית,

ועוד שודאי שינוי [הצמחים בחסרון הגשמים מורה הוא על הפסד התבואות לגמרי ומביא לידי רעב כעצירת גשמים, ולא אמר התנא מכת בצורת אלא כשפסקו גשמים בין גשם לגשם (על) [אבל] זו מכת רעב חשיב ליה. לכך מפרש רבינו הגדול ז"ל שכל מקום ששינו התרעה סתם אינו אלא התרעה ע"י תענית כז' אחרונות, ובלבד בהתרעה שהיא בשופר ולאפוקי התרעה שאמרו על עיר שהקיפוח גוים לית בה תענית דהא מתריעים בשבת קתני ובשבת ליכא תענית, וההיא לא קשיא לן משום דהתם התרעה וצעקה בפה וכדאמרין עלה בפירקין דלעיל (י"ד א') ואי בשופרות שופרות בשבת מי איכא.

ועכשיו עולה משנתנו יפה, סדר תעניות אלו האמור שלא התריעו בהן עד האחרונות ברביעה הראשונה,

כי אף על פי שכיון שהגיע מרחשון בא זמן הגשמים אין השעה עוברת להיות צרה דחוקה, וגם אין לראות נפשנו בגזירת שמים שדרך רביעה להתאחר קצת עד ז' אחרונות שעוברת זמנה של רביעה לגמרי, ולפיכך לא נחמיר בתעניות להתריע עד אותה שעה **כי ההתרעה סוף בקשת רחמים** כמו שכתוב בתורה וכי תבואו מלחמה בארצכם וכו', אבל אחר שצמחו הצמחים והגיע הרביעה האחרת שהיא לגדלם ולהולידם לצמחים ונמנעו (הצמחים) [הגשמים] עד שהתחילו הצמחים לשנות, **זה סוף צרה ושעה עוברת להפסדם ולפיכך מתריעין עליהם מיד כדין ז' אחרונות וכל חומרותיו ותפלותיו**, כי תחלתה של זו כסופה של עצירת גשמים ברביעה הראשונה, וכן מפורש בירושלמי כי פעמים שבג' הראשונות גוזרין כז' אחרונות בכל חומרותיו, ואמרו (פ"א ה"ה) על דין עוברות ומניקות שאין מתענין בראשונות, אמר רב שמואל בר רב יצחק נראין דברים כשגזרו כבר שלא להפסיק מבעוד יום אבל אם גזרו מיד להפסיק מבעוד יום עוברות ומניקות מתענות בהם, ואתיא בצמחים ששינו, אי נמי על שאר צרות דחוקות שבפרק זה.

וכן כשפסקו גשמים בין גשם לגשם מ' יום, אף על פי שזו מכת בצורת כלומר מכה המביאה לידי בצורת כמו שאמרו בגמ' ואינה רעה כ"כ כרעתה של עצירת גשמים, מ"מ ראוי להחמיר בתחלתה משני טעמים, האחד כי כיון שעברו מ' יום [מ]ירידת רביעה ראשונה לא סגיא שלא יגיע זמן רביעה אפילה שהיא ראויה לשבע תעניות החמורות, והיא שעה עוברת, אלא שהוצרך התנא ללמדנו שלא נאמר אף על פי שהזמן עובר כיון שכבר ירדו גשמים שוב אין כאן גזירה ורעה הראויה להתרעה שאין בזה מהומת רעב, קמ"ל שאע"פ כן ראוי להתענות עליה דגזירת שמים היא כיון שמביאה לידי בצורת, ועוד **שלענין תענית והתרעה אין הולכין אחר ריבוי המכה**

וגודל הרעה, אלא אחר שינוי הטבע ממנהגו של עולם ומה שנראה בו מגזירת שמים של עונש עונותינו, וזהו כי כשיש עצירה בתחלת הרביעה אין זה ראייה לגזירת שמים כיון שדרך רביעה להתאחר עד האפילה, אבל כשירדו גשמים בתחלתה ואחר [כך] פסקו זה בודאי גזירת שמים, ולפיכך אפי' לא תגדל המכה בכך ראוי הוא להתענות בה מיד בהתרעה, וזה הטעם כשירדו לאילן ולא לצמחים כי אף על פי שאין המכה גדולה כמו שהיה כשלא ירדו לא לזה ולא לזה, ראייה היא שזו גזירת שמים באותו מין שלא ירדו גשמים וראוי להתריע עליה מיד כשעובר זמנה, סלקא דעתך אמינא אין חומר תענית אלא כשהמכה בשניהם קמ"ל. ולענין ירדו לצמחים ולא לאילן אם משנתנו בארץ ישראל אין זה בזמן אחד כי זמן הצמחים ברביעה ראשונה ואין זמן האילנות עד פרוס הפסח כדאיתא בברייתא ("ט ב'), אלא משנתנו במקום שזמן אחד [להם] ולפי הטעם שאמרנו, אי נמי דמילתא בשני זמנים וירדו לצמחים בזמן של צמחים ואילו אתיא מיא [רזיא] הוה מהניא לאילנות, אעפ"כ אין זמנה עד פרוס הפסח כדי שיתריעו עליהם, אבל בזמן יתריעו אף על פי שאינה מכה גדולה מאד שגזרה היא באילנות, והיינו דקתני עלה וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים שאמרו אותה העיר מתענה ומתרעת, ובודאי דמתני' כפשטה להתריע מיד, ולא כמו שפירשו רבים שאינו אלא בסדר תעניות ונקט לה משום דין סביבותיהם, דא"כ מאי וכן, אלא ודאי דמתריעין מיד ואפי' ברביעה הבכירה, והטעם דהתם מיירי כשירדו גשמים קצת לסביבותיה, והיינו דנקט תנא כדכתיב והמטרתי על עיר אחת שאם לא כן מה ענין לפסוק זה, ולפיכך כשירדו גשמים לסביבותיה הסמוכות לה ולא ירדו עליה היא ראייה שאין זה איחור רביעה אלא סוף גזירה להם, ודומה למה שאמרנו בירדו לאילן ולא לצמחים והיינו דקתני וכן, וזה נכון וברור, וכן פירש הרמב"ם ז"ל התרעה של משנתנו התרעה בתענית.

חדושי הריטב"א תענית יט, א

גמ' ורמינהי רביעה ראשונה ושניה לשאלו שלישית להתענות. פי' קס"ד דהא דתנן סדר תעניות האלו האמור ברביעה ראשונה דהיינו ברביעה הבכירה מג' רביעות שיש בזמן הזריעה, שהן הבכירה והבינונית והאפילה, ואף על גב דג' במרחשון הוא זמן רביעה בכירה לרבי מאיר (ו' א') והרי לא התענו בו כלל, קס"ד דהאי תנא דסדר תעניות לית ליה דר"מ ולא חשיב רביעה ראשונה אלא בזמן שהתחילו התעניות, ולהכי קשיא ליה ממתני' דתניא שאין מתחילין להתענות עד שהגיע רביעה שלישית.

ופרקין אמר רב יהודה ה"ק סדר תעניות האלו האמור אימתי בזמן שיצתה רביעה ראשונה ושניה ולא ירדו גשמים, אבל ירדו גשמים ברביעה ראשונה וצמחו וחזרו ושנו מתריעין עליהם מיד,

ואיכא למידק דהא מתני' רביעה ראשונה קתני, והא ליכא למימר חסורי מחסרה דהתם הוא בשקיצר בלשונו אבל לא שינה בדבריו שום הפך אבל הכא אדתי ברביעה ראשונה הוה מצי למימר ברביעה שלישית, ועוד היכי אפשר דאחר רביעה ראשונה עד שתעבור זמנה של רביעה שאין מתענין עוד על הגשמים ירדו הגשמים וצמחו כל כך התבואות ששינו שינוי הניכר והמפסיד שיתריעו עליהן מיד, שהרי אם היה שינוי הצמחים אחר זמן הרביעה אין מתענין עליהן כלל שאין מתענין על מעשה נסים, ועוד ששינוי הצמחים שהוא ודאי מפני מניעת הגשמים כמו שפירש הרמב"ם ז"ל, וכמו שמוכיח במשנתנו שהביאנו בכלל עצירת גשמים ולא עם מכת השדפון והירקון, אין מקרה זה בא בזמן החורף שהיא זמנה של רביעה אלא סמוך לניסן כשהתבואות צומחות כשנמנע מהם המטר החום שורף אותן עד שמייבשן.

והנכון ששתי רביעות הן דרך כלל, כלומר שני זמני מטר כמו שאמר הכתוב יורה ומלקוש, הא' בתחלת ימות הגשמים שהיא לזריעה וזו מתחלק לג' פרטים בכירה בינונית ואפילה, והב' סמוך לניסן אחר שצמחו התבואות ומתחילין לעלות ולהתבשל וצריכין גשמים לגדלן, וכמו שאמרו בפ"ק (ו' א') יורה במרחשון ומלקוש בניסן ואיפיליגו אמוראי למה נקרא שמו מלקוש, וכן שני זמנים של גשמים אלו בארצותינו ובכל מקום אלא שאין הזמנים שוין בכל מקום יש שמקדים ויש מתאחר, **ותלמודא קס"ד דכי קתני מתני' ברביעה ראשונה היינו רביעה פרטית** שהיא בכירה של שלש של זמן הזריעה, והשתא מהדרין דרביעה כללית קתני וה"ק שסדר התעניות האמור אינו אלא מניעת הגשמים של זמן המטר וברביעת הזריעה הנקראת יורה, אבל כשהוא בזמן המטר הב' אחר שצמחו הנקרא מלקוש זו מכה עוברת ודוחקת היא ומתריעין עליה מיד, ותנא לא נחית לפרושי ברביעה הראשונה הכללית באיזה זמן ממנה מתריעים, אבל רב יהודה פריש לה אגב אורחיה אליבא דמתני' ברביעה ג' האפילה, וזה נכון וברור וכיוצא בו בתלמוד הרבה.

אמר רב נחמן דוקא שינו. פי' שעדיין יש להם אחרית ותקוה ע"י גשמים אבל לא יבשו. פי' שאפילו ירדו גשמים לא יצליחו אלא בדרך נס **ואין מתריעין על מעשה נסים,** ודוקא על תבואה זו אין מתענין אבל אם הוא ראוי לחזור ולזרוע וזורעין ולא ירדו גשמים מתענין עליהם כסדר התעניות כל זמן הגשמים וכן [הוא] בירושלמי.

ואמרינן בגמרא פשיטא, ואמרינן לא צריכא דאי קוון. כלומר שהיה (בקשה) [בקנה] והא קמ"ל דאקנתא לאו מילתא היא.

חדושי הריטב"א תענית יט, ב

אמרינן בגמ' א"ר חנינא סאה בסלע ושכיח בצורתא בארבעה ולא שכיח כפנא. פי' ד' ד' סאין בסלע והיינו מעות ביוקר ופירות בזול,

ולפי שיטתנו שפירשנו במשנתנו לא הביאנו לומר שיש חילוק ביניהם לענין התענית שהרי על שניהם מתענים ומתריעים, אלא כלפי שהזכירו במשנתנו מכת בצורת כלומר מכה המביאה לידי בצורת האריך התלמוד בכאן לברר מה הוא מכת בצורת,

יש ספרים דגרסי עלה א"ר יוחנן לא שנו [אלא בזמן] שמעות בזול ופירות ביוקר אבל מעות ביוקר ופירות בזול מתריעים עליהן מיד, ונראה לפי זה שבמעות בזול ופירות ביוקר דהיינו סאה בסלע ושכיחא אין מתריעים עליה מיד, וזה קשה דהא סאה בסלע ושכיחא בצורתא היא שמתריעים עליה במשנתנו, ואף לשיטת רבי אברהם ז"ל שמחלק בדינם אין החילוק בהתרעה אלא בתענית, וכך היה ראוי לומר אבל מעות ביוקר ופירות בזול מתענין ומתריעים עליהם לפי שהיא מכת רעב, ויש לי לדחוק דהכי קאמר ע"כ לא הוצרכו לשנות בכלל מכת בצורת אלא במעות בזול ופירות ביוקר, אבל מעות ביוקר ופירות בזול אינו בכלל זה ודבר פשוט הוא שמתריעים עליהן מיד לפי שהוא מכת רעב.

יש נוסחאות דלא גרסי לה כלל אלא דגרסינן א"ר יוחנן נהירנא כד הוון קיימין ד' סאין [בסלע] והוון נפיש נפיהי כפן בטבריא מדלית איסר, וכן נראית גירסתו של רבינו אלפסי ז"ל שלא הביאה ללמד על ענין התענית לפי שסובר ז"ל שאין חילוק ביניהם לענין זה, ובפרק הספינה (ב"ב צ"א ב') נאמרה האי מימרא על הא דת"ר אין יוצאים מא"י לח"ל אלא א"כ סאתים בסלע, ואמר שמואל לא שנו אלא בזמן שאינו מוצא ליקח אבל בזמן שמוצא ליקח אפי' סאה בסלע שהוא יוקר גדול אין יוצאים, ואמרינן [התם] בשילהי שמעתא א"ר אבא בר בר חנה א"ר יוחנן לא שאנו אלא מעות בזול ופירות ביוקר אבל פירות בזול ומעות ביוקר אפי' עמדו ד' סאים בסלע יוצאים א"ר יוחנן (והיוצא) [נהירנא] וכו', ובודאי משם הוא מקומה ועל הלשון ההוא הביאנו בכאן אגב גררא, ומגיהי ספרים תמהו עליה מה יציאה זו בכאן והגיהו מתריעים עליה מיד, וכן שמעתי בשם רבינו הגדול ז"ל.

וגרסינן התם (ב"ב שם) ת"ר מתריעים על פרקמטיא שהוזלה אפי' בשבת. פי' התרעה בפה בתפלה ובתחנונים, א"ר יוחנן כגון כלי פשתן בבבל ויין ושמן בא"י, אמר רב יוסף והוא דזל וקם עשרה בשיתא, והטעם שגם זה למעט משא ומתן מכל אדם עד שיהו מעות ביוקר.

ודעת הרמב"ם ז"ל שמתריעים ומתענין על זה בחול כמו על שאר צרות וחומר יש בזה שמתריעים עליהן בפה וזועקים בשבת, מה שאין כן על שאר הצרות שאין זועקים עליהן בשבת אלא על אותן ששנינו לפנינו עיר שהקיפוה גוים וחביריו, ולפ"ז מה שנהגו לומר מצלאין אנחנא וכו' בשבתות בארצות הללו על עצירת גשמים ושאר צרות שלא יבאו על הצבור טעות הוא.

יש אומרים שפרקמטיא שהוזלה אין בה תענית אלא התרעה בפה בחול או בשבת, וכעין ששנינו על עיר שהקיפוה גוים וחביריו שיש בהן זעקה אפי' בשבת ואין בהם תענית ותקיעות בחול, אבל כל צרה שמתענין עליה בחול ומתריעין כל שכן שזועקים עליה בשבת כיון שהיא צרת צבור דלא גרעי מיחיד הנרדף מפני גוים, ואף לפי זה דוקא על צרה דחוקה שראוי להתענות עליה בחול, אבל לומר מצלאין על שאר צרות אחרות שאין מתענין עליהן, וכל שכן מה שנוהגים בקצת מקומות להחרים על המסים וכיוצא בהן ולומר רועה ישראל האזינה וכיוצא בו, שזה איסור מפורסם ברבים דצעקה בשבת אסורה ובקושי התירוה על צרות דחוקות של צבור, ועל היחיד אסור לומר זוננו בברכת המזון אלמלא שהוא טופס ברכות כמו שהוא בירושלמי (שבת פט"ו ה"ג), ובקושי התירו לבקר חולים בשבת שלא יזעוק (שבת י"ב ב'), והיאך צועקים ברבים על דברים של הבל, אין זה כי אם חלול שבת בפרהסיא ואסור לנהוג בו וראוי למחות בדבר.

ת"ר מתריעים על האילנות בפרוס הפסח. פי' שהוא זמן פריחת האילנות בא"י ואם יחסרו להם הגשמים באותה שעה ילקו לגמרי, ולפיכך מתריעין עליהן מיד בתענית עד שירדו גשמים או עד שיעבור זמן, ופרושי מפרש דהא דתנן שאם ירדו לצמחים ולא לאילן מתריעין עליהן מיד דהיינו בפרוס הפסח, כי קודם לכן עדיין יש להם המתנה ולא הגיע זמן צורך שלהן והיאך יתריעו עליהן, או אפשר והוא הנכון דברביעה ראשונה אם ירדו לצמחים ולא לאילן מתריעין עליהן מיד, שגזירה [היא] על האילנות, כי מאז הגשם טוב להם והיינו מתני',

ומתניתא קתני על מילתא אחריתי שאפילו ירדו ברביעה לצמחים ולאילנות, כשיגיע פרוס הפסח הם צריכים לרביעה אחרת ואם לא ירדו מתריעים מיד, כנ"ל.

ועל הבורות שיחין ומערות בפרוס החג. פי' הרמב"ם ז"ל וגם רש"י ז"ל ומפרשים אחרים דהיינו סוכות, וזה תימה גדול שהרי צורך שלהם בימות החמה והיאך לא התריעו עליהן כשהיו צריכים להן ויתריעו עליהן עכשיו שבאים הגשמים ויתמלאו, והלא אין ראייה לגזירה מן השמים בגשמים אלא כשלא ירדו בימות הגשמים דאילו בימות החמה סימן קללה הם שנאמר הלא קציר חטים היום, ובירושלמי (ה"ב) אמרו בפירוש בפרוס העצרת וזו עולה יפה, ואשכחן במסכת ר"ה (ו' א') דתניא ואכלנו ולדה שלמים בחג, ופירשה רב אשי דהיינו עצרת, ואף על גב דהתם דחי לה רב זביד דאית ליה אוקימתא אחריתי, הכא מודה לאוקומה כרב אשי, אלא היכי דאיכא לאוקומה בחג הסכות קאמר איהו דלא מוקמי לה בעצרת דכל היכא דתני פסח [תני] עצרת (תני) מן הסתם ועל הרוב.

ולפי שיטת המפרשים ז"ל יש לדחוק ולומר כי בודאי הצורך שלהם היה יותר גדול בימות החמה, אבל לפי שאינו זמן גשמים לא התריעו עליו שאין מתריעים על מעשה נסים וכשהגיע זמן הגשמים התחילו להתריע כמו שכבר הגיע להם הצרה מקודם לכן, אבל על צרה שלא הגיעה עדיין כגון הגשם הצריך לתבואות הא ודאי אין מתענין (על) [עד] רביעה אפילה, וכיוצא בזה אמרו בירושלמי לפי שיטתם בפרוס העצרת מעתה אפילו יותר מכן, כלומר למה לא יתריעו גם כן אף אחרי כן שצריכין לגשם יותר, והשיב רבי מעשה נסים הם ואין מתריעין על מעשה נסים ע"כ.

ואם אין להם מים לשתות מיד מתריעים עליהם. פי' בכל זמן ואפילו מעצרת ואילך או מחג הסכות ואילך כל זמן שיחסר להם שאין להם לשתות מים כלל, ופשוט הוא, וכן פירש הרמב"ם ז"ל. ואיזהו מיד שלהן ב' וה' וב'. פי' שאין גוזרין תענית אלא בימים אלו, אבל צועקים בפה ואפילו בשבת שאין צרת מזונות גדולה מזו.